

Ольга ОЛІЙНИК

УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКОВНІ ТКАНИНИ: ТИПИ, ПОХОДЖЕННЯ, СИМВОЛІКА

У статті розглядаються церковні тканини — важливі літургійно-обрядові атрибути української церкви і високохудожнє явище. Ця галузь церковного мистецтва охоплює три роди виробів, визначені за функціональною ознакою: священиче облачення, сакральні покрови та храмово-обрядові вироби. Найважливіші серед них за сакральною суттю два перших роди, а храмово-обрядові вироби призначені для облаштування інтер'єру церкви, не літургійних обрядів та процесій.

Ключові слова: тканини, типологія, символіка, облачення, покров.

© О. ОЛІЙНИК, 2011

Церковні тканини — важливі літургійно-обрядові атрибути української церкви і високохудожнє явище, відоме в українських землях з середньовіччя. Ця галузь церковного мистецтва охоплює священиче облачення, сакральні покрови та храмово-обрядові вироби. Декор церковних тканин або т. зв. параменти́ки¹, відображають основні стилістичні течії мистецтва різних епох, представляють невичерпне джерело орнаментики і багатство технічних прийомів оздоблення.

Мала доступність цього мистецького матеріалу для широких мас відвідувачів музеїв, і навіть спеціалістів довгий час утруднювали його дослідження. Тільки в останні десятиліття з'явилися ґрунтовні мистецтвознавчі студії з цієї проблематики, головним чином, присвячені бароковому літургійному шитву [6; 10]. Проте досі поза увагою дослідників залишаються питання типології українських церковних тканин, декоративна та естетична виразність яких визначає їхню конфесійну приналежність та етнічну своєрідність. Узагальнені означення функціональних типів у монографіях про літургійне шитво, короткі інформативні тлумачення в енциклопедичних та словникових виданнях не дають чіткого уявлення про типологічний розподіл та символіку церковних шат. Вагомим джерелом у цьому контексті є праці теологів та коментаторів Літургії [4; 5; 8; 9; 10; 12; 15], які пояснюють зовнішню обрядову і внутрішню сакральну функції богослужіння, роль і взаємодію предметів літургійного простору, зокрема параменти́ки.

Важливим аргументом на користь розробки типології церковних тканин є поява новітньої естетичної концепції (стилістики), яка зумовлена сучасними технологічними можливостями у текстильному дизайні та промисловим характером оздоб (машинна вишивка, мереживо, аплікація). Промислові матеріали та цифрові технології активно витісняють у параменти́ці давні артефакти чуттєвої рукотворності та наїву.

Збережені пам'ятки української параменти́ки (XVIII—XX ст.) успадкували від минулих часів не тільки функціональний принцип, а й визначений канон характер декорування. Поєднані з іншими літургійними предметами та інтер'єрним облаштуванням церковні тканини формували сакральний про-

¹ У науковій літературі європейських країн з латинським обрядом Літургії ці типи тканин означають як *параментика*, *параменти* [17, s. 243—249; 16; 18; 19]. У цій публікації автор користується цим поняттям як короткою синонімічною формою до «церковні», «сакральні тканини», «літургійні шати», «священиче облачення».

стір, значною мірою надаючи Літургії та іншим храмовим обрядам в Україні етнічної виразності, водночас виявляючи в окремих районах специфічні відміни. Це проявляється, передусім, у наявності чи відсутності тих чи інших типів священничого облачення та покровів, а також в особливостях їхнього декоративного вирішення. Так комплекс літургійних тканин Галичини, де панівною була греко-католицька деномінація, суттєво не відрізняється від набору тих самих типів решти регіонів України з верховенством православної літургійної традиції. Певні функціональні відміни тут позначені впливом латинського літургійного обряду та іконографії, що й визначають локальні особливості галицької параментики.

Дотримуючись теоретичних підходів до морфологічної класифікації творів декоративно-прикладного мистецтва, вироблених і апробованих науковцями відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України, пропонуємо розподіл всього масиву церковних тканин за функціональною ознакою, оскільки вона обумовлює не тільки призначення будь-якого виробу, але і його художньо-конструктивні ознаки. З цього огляду розрізняємо три функціональні роди: священниче облачення, сакральні покрови та храмово-обрядові вироби. Усі наступні ланки (типологічна група — тип — підтип) вирізняються, окрім іншого, також певною візуальною спорідненістю, рамки якої звужуються в напрямку до архетипу (твору-взірця). Більшість типів священничого облачення та сакральних покровів мають визначені канонічну форму, набір декоративних елементів та принцип компонування їх на поверхні виробу. Значно ширше розмаїття форм та доволініше оздоблення спостерігається у храмово-обрядових тканинах.

І. Священниче облачення

Багато літургістів твердили, що вживання священних риз у богослужбах приписали ще св. Апостоли. Однак, новіші наукові студії [12, с. 167] вказують, що в перших двох християнських сторіччях у Літургії та інших богослужбах не вживали якоїсь відмінної від щоденного вбрання. Спочатку священні шати були переважно звичайним, загально вживаним одягом, тільки виготовленим з кращої, ціннішої тканини і, крім богослужіння, більше не використовувалися. Вживання окремих богослужбових риз датується тільки з III і IV сторіччями.

В давні віки Церква ще не мала конкретних приписів щодо форми і кольору священничих риз, тому тут панували велика різноманітність і свобода. Щодо своєї форми, то священні ризи походять із староримської ноші. Так, наприклад, стихар своїм кроєм нагадує староримську туніку, а фелон — римський подорожній плащ чи накидку. На розвиток поодиноких священних риз (священничих і єпископських) мали вплив одяги, які вживали старозавітні священники, римські цісарі й достойники, і навіть поганські жреці. Дияконський орар завдячує своїм походженням подібній одягу, що її носили поганські жреці.

Сучасна українська церква не змінила давнього крою і форми священничих шат, бо їхня давнина надає богослужбовим діям особливого достоїнства та урочистості. Священничому облаченню і літургійним платам (як й іконам, хрестам, посуду, книгам) церква визначила вище, знакове і містичне значення, щоб представити візуально народові святість дійства, а священникові нагадати про ті чесноти, які повинні бути з ним при богослужінні.

У сучасному чині Проскомидії вдягання кожної священної ризи має своє молитовне оформлення, тобто окремі молитовки, взяті здебільшого з псалмів. Вони деколи подають те чи інше значення (символіку) окремим священничим ризам. Павло Флоренський доводить, що молитва є ключем до символіки одягу: «Одяга — символ цієї радості: ми одягаємося в Духа Святого». Тому облачення священнослужителів осмислюється як Дари Святого Духа [15, с. 214]. Оскільки є три священні чини, розрізняють трояке священниче облачення (функціональні підроди), а саме: дияконське, ієрейське і архієрейське.

Дияконських одягів є п'ять: стихар, пояс, нарукавники, далматика і орар.

Священничих (ієрейських) одягів — п'ять: підризник, пояс, епитрахиль, нарукавники і фелон.

Архієрейських одягів — сім: підризник або стихар, пояс, епитрахиль, нарукавники, набедренник, сакос (фелон) і омофор. Всі ці шати разом знаменують людське втілення Христа. Крім того, архієрею належать мантия та митра.

Далі розглянемо кожну з типологічних груп дещо невідповідно до заявленого поділу на підроди для зручності викладу та уникнення повторів.

Стихар — це біле довге тунікоподібне вбрання з широкими рукавами (назва походить від гр. $\sigma\tau\upsilon\chi$ —

лінія), що рівною лінією спадає додолу. За призначенням є спіднім священничим одягом, проте в цю типологічну групу входять стихарі як вищих, так і нижчих служителів церкви, в знак того, що всі вони служать Ісусу Христу.

Давність стихаря як священного одягу доводить те, що він знаходився у загальному вжитку у всіх первісних церквах і про нього згадують старовинні книги різних чинів Церкви. В історії християнства сліди використання стихаря зустрічаються у IV с. З давніх часів він відомий під різними назвами — «альба», «туніка», «камісія» тощо [5, с. 386]. Християнська церква прийняла цей одяг в число священних, наслідуючи старозавітний священничий одяг, відомий під назвою хітона — *кетонет*. Давня форма стихаря прослідковується сьогодні не в дияконському стихарі, а в священничих і архієрейських *підризниках*, які, фактично, є тими ж стихарями, але священники, як і архієреї, поверх них одягають інші ризи. **Підризник** — це той самий стихар, але з вузькими рукавами (священничий), адаптована назва якого вказує на те, що він знаходиться на тілі, під решту шатами.

В давнину стихар, як правило, був білим (на це вказує також одна з назв *альба* — білий одяг). Це підкреслює й символізує «світлоносне» ангельське вбрання, є нагадуванням про ангельське служіння тих, що носять його, а також символом непорочної чистоти серця, яка повинна бути прикметою священничого сану². Тому церква наполягала на білому вбранні служителів під час Літургії. Білий колір стихаря нагадувати служителю і вірним, що тільки з чистим серцем і духовною радістю слід перебувати на богослужінні. Тому, одягаючи стихар, священник говорить слова, взяті у пророка Ісаї: «*Нехай радіє моя душа у Господі, бо він одягнув мене в ризу спасіння і вбрав мене в одіж радості. Він положив мені на голову вінець немов женихові, і прикрасив мене красою, немов невісту*» [3, Іс., 41:10.].

В українському обряді форма та оздоба підризників єпископа і священника принципово не відрізняють-

ся, проте збережені зразки лиштв до єпископських підризників XVIII—XIX ст. демонструють надзвичайну майстерність українських вишивальниць [14]. Згодом нижній край підризника прикрашали золотоканною, шовковою шляркою або мереживом.

Далматика — давнє верхнє облачення дияконів з широкими рукавами, пошите з шовкової кольорової тканини. Призначена для возвеличення богослужіння і знаменує духовну радість. У сучасному вигляді — це вже згадуваний раніше стихар.

Орар — вузький довгий плат, який закладається поверх дияконської далматики на лівому плечі та спадає донизу. Назва походить від гр. *ώρα* — час, бо, тримаючи трьома пальцями орар, диякон нагадує священнику і народу час і пору, коли і що вони мають здійснювати: сповіщає оглашеним, коли мають виходити з церкви, кличе вірних до причастя, нагадує людям про молитву, хору — про спів, священнику — про початок богослужіння тощо. Орар також використовувався для втирання уст тих, хто причащається. Базуючись на цьому, можна припустити, що християнська Церква ввела його до ряду священних за прикладом юдейської синагоги, де при читанні Закону або Пророків з підвищеного місця подавався народові знак обрусом, коли треба говорити «амінь». Іншою версією походження назви «орар» є те, що вона, найвірогідніше, придумана не для священного одягу, а запозичена з побуту: так називали не стільки широкий, як довгий плат для втирання уст і лиця [5, с. 388].

Без орара диякон не може відправляти жодної служби. Орар відомий у всіх церквах (східних і західних), тільки на Заході він зберіг давню назву — *stola* (пол. *stóła*). Давність орара засвідчує лаодикійський собор (364 р.), на якому заборонялося носити орар іподияконам і читцям; св. Златоуст не тільки згадує орар у вигляді тонкої стрічки, а й описує спосіб ношення його дияконом — на лівому плечі [5, с. 389].

В давнину орари були без прикрас: тільки на Сході, відповідно з поняттям про ангельське служіння дияконів³ у церкві, був звичай вишивати на орарах ангельську пісню «Свят, Свят, Свят». Результатом цього ж розуміння ролі диякона, Церква ще в IV ст. присвоїла дияконському орару значення ангельських крил.

³ Такого тлумачення притримувалися пояснювачі Божественної літургії Герман і Симеон.

² Аарон і його нащадки одягалися, за Божим велінням, в довге полотняне вбрання. Христос при своєму Преображенні на горі Тавор саяв в білих одежах, як сніг. Двадцять чотири старці перед престолом Агнця одіті, за одкровенням Іоана, в білі, випрані в крові Агнця одежі. Святі ангели багато разів являлися в світлих одежах, як в день славного Христового воскресіння і вознесіння.

Пояс прийнятий християнською церквою для священного одягу за прикладом старозавітної Церкви, для того, щоб, стягнувши одяг, священник зручніше міг відправляти служби. Давність пояса засвідчує як всезагальне його використання, так і практичну його необхідність, особливо вдавнину, коли одяг був широким. Відповідно до цього звичного призначення Церква надала поясу і духовного змісту — символ Божественної сили, що зміцнює священника в процесі служби і непорочному їх служінні. Для того примовляє слова псалма: «*Благословенний Бог, який опоясує мене силою. Він встановив для мене безпорочну дорогу, Він зробив мої ноги як того оленя і поставив мене на висоті*» [3, Пс., 17: 33—34].

Нарукавники (наракувці, поручі, ἐπιράνικα) — типологічна група виробів з округлим зрізом і шнурованою застілкою, які накладаються на зап'ястя і є манжетами. Нарукавники введені Церквою для того, щоб священники, стягнувши ними широкі кінці рукавів підризника (стихаря), могли зручніше поводитись при Богослужінні. Лежачи на руках священника, вони, з одного боку, зображають зав'язані руки Спасителя перед Пілатом, з іншого — нагадують Христовому служителю, щоб він, звершуючи таїнства Христової віри, вручав себе всевладній Божій десниці. Правий нарукавник знаменує силу, якою Христос переміг своїх ворогів, тому служитель примовляє: «*Правиця Твоя, Господи, вславилася силою. Твоя права рука розбила ворогів. Ти знищив своєю великою славою противників*» [3, Вих., 15:16]. При нарукавниці лівої руки повторяє із Псаломівцем: «*Твої руки створили мене й зробили. Навчи ж Ти мене і я знатиму Твої заповіді*» [3, Пс., 118:73].

Давність поручів важко визначити з точністю. Відомо, що нині вони використовуються не тільки в грецькій церкві, а й у всіх східних. В XII ст. вони вже не були новизною в Церкві, а належали тільки патріарху [5, с. 390]. Декоративні ознаки нарукавників виявляються, як правило, в облямуванні узорнотканою стрічкою краю та гаптованому металевими нитками хрестик у центрі виробу.

Єпитрахиль (від гр. τραχύλος — шия, застар. — нашійник, стула) — фактично є ніщо інше, як складений вдвоє дияконський орар, як вища ознака ступеня і посади священника над дияконом. Ця давня форма священничого облачення використовувалася у всіх давніх християнських церквах, про нього згадують

найдавніші описи священницького рукоположення. В історії Церкви зустрічаються свідчення про цей одяг не раніше VI ст., коли на одному західному соборі зазначалося, щоб священники не приступали до вітваря перш, ніж одягнуть на обидва плеча орар [5, с. 390].

Єпитрахиль належить архієреям і священникам згідно з уставом Церкви, без яких не можуть здійснювати жодної служби. Це облачення одягається через голову, на обидва плеча (довкола шиї), лягає по грудях і спереду спадає додолу. Єпитрахиль шиють з тієї ж тканини, що й фелон, інколи оздоблюють золотим або срібним гаптом, дорогим камінням, часто з дзвониками по долу, щоб звіщати про кожен рух священника.

У духовному значенні єпитрахиль означає благе і легке іго Христового священства, знесення благодаті Святого Духа, дарованої священнику для здійснення тайн і всього його священного служіння. Вдягаючи єпитрахиль, служитель каже слова псалма: «*Благословенний Бог, який зливає свою ласку на своїх священників, немов те миро на голову, а воно спливає на бороду, Аронову бороду і на край його одяжі*» [3, Пс. 132:2]. Єпитрахиль у священника, як і орар у диякона, є найголовнішим елементом облачення. Ось чому під час акту покаяння накладення єпитрахилі на покутника означає повернення йому милості Божої. Українські єпитрахилі XVII—XVIII ст. з багатосюжетними композиціями — це високомистецькі твори майстерного золотошиття. У наступні періоди (і до сьогодення) ці вироби виготовляли без гапту, основною їхньою оздобою була узорна тасьма та невеликий гаптований металевими нитками хрестик.

Фелон, фелонь, феноль, ризи (по-гр. φελόνιου і φαυόλης, від φαίεται — покривати і όλος — весь) — верхні священничі шати, які вдягає священник на богослужіння. Фелон, відомий у греків під назвами *παλονιον*, *παϊνολιον*, на Заході називається *planeta*, *repula* і *casula*⁴. Всі ці назви у повсякденному житті означали верхній одяг без рукавів, що вкриває все

⁴ Найдавніша латинська форма фелона — «casul», мала форму дзвона, викроєного вгорі. Фелон вдягали через голову; він вкривав руки так, що священник, підносячи їх вгору, мусів підносити і береги фелона. Щоб полегшити рух рукам, на обидвох раменах були просилені шнури, якими підпинали боки фелона. Наприкінці середніх віків з обидвох боків фелона зустрічаємо невеликі розрізи. Згодом фелону надали розхиленої форми з розрізами аж по самі рамена, а з початком XVII ст. перед фелону скроєний у формі груші, яка протрималася майже два століття.

тіло — такий зазвичай носили вдавнину на Сході для захисту від вітру і спеки.

Поклоняючись Спасителю і його апостолам, які, без сумніву, використовували подібний верхній одяг, Церква прийняла фелон у комплекс священничого облачення і вже ранньохристиянські духівники облачалися в нього. Про фелон згадується в найдавніших книгах про різні чини Церкви, він є приналежністю суто священників (у давнину він належав також найвищим ієрархам) у час богослужіння східних і західних церков. В історії найдавніше свідчення про фелон зустрічається в VII ст., а саме в Ісидора Севільського і на IV Толедському соборі, де серед священничого одягу згадується *планета* [5, с. 395].

З описів фелонів, які дійшли до нас з VII і IX ст., і з древніх зображень видно, що фелоном у давнину вважалося округле суцільнокроєне облачення, що закривав все тіло від шиї до ніг, тільки з отвором для голови. По суті — це кругла пенула [13, с. 76]. Таку форму зберігає фелон у греків і донині, але в нас, як і в західних церквах, його крій був дещо змінений для зручності під час Богослужіння⁵. В Україні фелон набув вигляду довгої ззаду, короткої спереду (майже до пояса) широкої конусовидної накидки з вирізом для голови. Причому є певні відміни в крої сучасних фелонів різних українських конфесій, наприклад, горловина греко-католицьких вузька і прилягає до шиї, коли у православних ризах вона значно ширша і здійсмається над плечима, прикриваючи іноді половину потилиці. Особливу відзнаку мав у давнину в Греції та країнах з візантійським літургійним обрядом *многохресний* фелон або поліставрій, який був шатою виключно патріарха.

Символізуючи собою ту хламиду, якою воїни огорнули в насмішку Спасителя⁶, фелон водночас нагадує священникам про одяг правди, в яку вони вбрані як Христові служителі. Це повторює в молитві священник, поцілувавши і одягаючи фелон: «*Твої священники, Господи, нехай одягнуться в правду, а Твої праведники нехай зрадіють, завжди, тепер, повсякчасно і на віки вічні, Амінь*» [3, Пс., 131:9].

⁵ У XVI ст. в латинському літургійному обряді йому надали сучасного вигляду орната, тобто вкоротили і розкрили з двох боків.

⁶ За словами Симеона, фелон знаменує вищі дари Святого Духа і нагадує ту хламиду для наруги, в яку був одягнений Христос у дворі Пілата, тому й без рукавів.

Особливе символічне і домінуюче значення має вигаптований або нашитий ззаду на опліччі хрест. Він знаменує той хрест, який ніс на своїх плечах Ісус Христос на місце розп'яття, і нагадує священнику, що він повинен бути готовим смиренно і спокійно носити Христовий хрест. Складні хрестові композиції і сюжетні зображення Ісуса Христа, Матері Божої й святих представляють особливу мистецьку цінність фелону. Сюжетні зображення на фелоні були дозволені VI Вселенським собором [11, с. 249].

Сакос (від гр. *σακκος* — веретище) — верхнє архієрейське вбрання, яке одягається поверх підризника, подібно як ієрейський фелон. Це облачення священнослужителів вищого ступеня християнської церковної ієрархії: єпископів, архієпископів, митрополитів, екзархів, патріархів. Сакос був нарочитим вбранням благочестивих грецьких царів і ними, з поваги до святої церкви, був подарований Царгородському патріарху для богослужіння. У XIII ст. тільки патріархи одягали сакоси на великі свята — три рази на рік: Великдень, Різдво і П'ятидесятницю [11, с. 213]. Згодом він перейшов до решти архієреїв. В Україні сакос з'явився на поч. XV ст. і став ознакою Київського митрополита. Від поч. XVIII ст. в сакос облачаються всі єпископи.

За кроєм сакос — це далматика, з круглим шийним вирізом, з незшитими боками і рукавами, які застібаються за допомогою круглих гудзичків та петельок. До сакоса також прикріплені дзвіночки, які означають благовісні слова Господа, які промовляє єпископ. Це облачення шили, як правило, з дорогоцінних тканин, а спереду завжди оздоблювали широкою смугою орнаменту, прикрашали вишивкою, бахромою, позументними виробами. Розрізняють також *сакос архідияконів*, але він має зшиті боки і рукави. У символічному значенні сакос наближається до фелону і означає багрянлицю Христа.

Омофор (від гр. *ὄμος* — плече і *φέρω* — ношу, або *ομόφοριον* — один несе), по-руськи нарамник — це найважливіше і найсуттєвіше архієрейське облачення, у вигляді довгого плата, яке закладається навколо шиї, на рамена та спадає кінцями додолу спереду і ззаду. За формою омофор подібний до *єфуда* — верхнього єврейського одягу, який вкривав рамена, а зверху на ньому, напроти грудей було вишите судне слово, що утворювало чотирикутну нагрудну прикрасу. На ній були дванадцять дорогоцінних каменів із зо-

бращеними на них дванадцятьма іменами ізраїльських колін [10, с. 54]. Замість цих каменів на омофорі зображаються хрести або також сам Спаситель («Спас — Великий Архієрей») в знак того, що людство Христом викуплене. Одягнутий в єфуд старозавітний первосвященик був заступником і жрецем не тільки ізраїльського народу, але й всього світу. Подібно і новозавітний первосвященик, взявши омофор на свої рамена, є заступником всього світу, бо представляє самого Спасителя, який, взявши овечку (людське єство) несе до Бога-Отця і прохає про весь людський рід. Тому давній тип омофора виготовлений з вовни, і архієрей супроводжує одягання словами: «Піднесене на рамена заблукале єство, Ти Христе, підняв духом, приніс його Богу і Отцю». У ХІХ — на поч. ХХ ст. омофори шили переважно з лляної або шовкової тканини на тонкій підкладці, гаптували рослинним орнаментом (рідше літургійними сюжетами), оздоблювали бахромою і позументом.

Набедренник і палиця — приналежність вищого ієрейського облачення. Набедренник і палиця в українській та російській православній традиції представляють дві різні форми одягу, які носять на поясі при правому стегні. Перша — чотирикутний, дещо подовжений плат, а друга — квадратна. Грецька церква не має цих відмін, а використовує тільки один *еписгонатіон* (з гр. *επισγονάτιον* — наколінник), що за формою відповідає нашій палиці. Відсутній набедренник і в греко-католицькій церкві. Дослідник священичих шат В. Долоцький [5, с. 393] припускає, що палиця перейшла до нас з Греції, разом з іншим священичим одягом, а набедренник, як відмінна від палиці форма, утворилася на місці. Приводом до появи набедренника, на його думку, могли бути наступні обставини. Відомо, що в грецькій церкві в давнину наколінник належав виключно єпископам. Поза тим єпископи, в знак відміни і влади, надавали право вживати у Богослужінні еписгонатіон і деяким пресвітерам. Наслідуючи грецьку церкву українська і російська, вірогідно, для розрізнення еписгонатіону єпископського від пресвітерського, дещо змінила форму останнього — з чого й утворилися два типи відзнак.

Коли саме набедренник став окремою формою риз — не відомо, але те, що у ХVІ ст. він вже відрізнявся від палиці, видно з грамоти митрополита Макарія з 1561 р., в якій дозволялося архімандриту Свято-Троїцької Сергієвої Лаври Єлевтерію і

наступним після нього архімандритам служити з набедренником і палицею [5, с. 394]. Про палицю найраніше свідомство походить з ХІІ ст. у Теодора Вальсамона, зі слів якого, однак видно, що палиця була й раніше.

В Україні набедренник є ознакою всіх протоієреїв, ігуменів і архімандритів, а палиця належить суто архієреям і архімандритам, і тільки в знак особливої відзнаки деяким протоієреям. Про первісну спільність цих двох шат свідчить як аналогічність їхнього духовного значення, а саме — символу духовного меча, яким пастир Церкви озброюється проти безвір'я і безчестя, так і однаковий молитовний супровід при вдяганні: «Прив'яжи, Сильний, до стегна Твого меча сили Твої». І палиця, і набедренник уособлюють духовну зброю, тому їх, як меча, чіпляли до пояса архієрея під праву руку.

Шили палицю і набедренник з лляної, шовкової, парчевої або оксамитової тканини, зі звороту підшивали тонкою шовковою підкладкою і довкола оздоблювали узорною камкою або бахромою. В центрі ромбового полотнища палиці гаптували золотом хрест або сюжетні зображення (євангельські події або зображення святих, яким посвячена церква).

Мантія (гр. *μαντιάς*) — довгий фіолетовий плащ, на якому на грудях вишиті дві чотирикутні таблиці, т. зв. «скрижалі» і стрічки. Стрічки і скрижалі знаменують, що архієрей повинен носити в серці і пам'ятати два завіти — Старий і Новий, і з них, мов ріки, вилитимуть вчення і настанови. Мантія є основним облаченням архієрея, означає владу і повноту його звання. До 1382 р. у мантію одягалися тільки митрополити [10, с. 54].

Митра як головний убір увінчує облачення архієрея. Її він носить на голові в часі богослужіння, на подобі старозавітного *кидара*. За переданнями вже в апостольські часи св. Іван Богослов і Яків, брат Господа, носили на голові золоті пов'язки, які нагадували вінок. Ці пов'язки набрали форму царського вінця при Костянтині Великому, який подарував цю окрасу папі Римському Сильвестру. А пізніше св. Златоуст і Симеон Солунський уподібнюють митру Євангелії, носієм якого є власник митри, тому на митрі часто зображають Христа, Богородицю та євангелістів [10, с. 55]. Митра також означає терновий вінець Спасителя і вказує на ту високу честь і славу, якою вінчав небесний Отець Спасителя.

У галицьких греко-католицьких церквах в ХІХ ст. зазвичай вживали ще одну, запозичену з латинсько-го обряду, шату, т. зв. **наплічник**, який належав всім трьом священницьким чинам [10, с. 50]. Наплічник (наплешник, корпорал, ἀναβολή) — це біла льяна плахтина, яка кладеться на плечі⁷. Вона знаменує рани Христа Спасителя, а також і хустину, якою юдеї закрили Ісусові очі, потім рукою вдарили його по щоках і злорадно запитували: «Хто тебе вдарив?» Для того служитель, одягаючи на плечі наплічник, говорить відомі слова пророка Ісаї: «Плечі мої віддав я тим, які мене били; щоки мої тим, які бороду в мене рвали, обличчя мого не відвертав я від плювків та глузування» [3, Іс., 50:6], чим стверджує про готовність задля Христа перетерпіти рани і важкі муки.

Наплічник, очевидно, наслідує ще одна прямокутна священнича шата — **шалья**, яку зустрічаємо в короткій богослужінні (благословенні) Греко-католицької церкви — суплікації⁸. Підчас суплікації священнослужителя одягають у спеціальний видовжений плат — шалю, яка вкриває його рамена та частково прикриває дарохранительницю з Пресвятими Тайнами. Декоративне вирішення шалі полягає в центральній, часто медальйонній композиції з монограмою Христа-Спасителя або євхаристійною символікою, та багатим орнаментальним оздобленням гаптом кінців виробу.

Всі розглянуті компоненти облачень, не залежно від приналежності до того чи іншого сану, групуються в основні типологічні групи зі спорідненими формальними та функціональними ознаками: *білизна* — стихар і підризник; *натільні шати* — далматика і сакос; *верхнє облачення* — фелон і мантия; *накладні та утримуючі форми* — пояс, нару-

⁷ Св. Ієронім називає це вбрання за юдейським звичаєм *єфудом*. У перші роки християнства наплічник був зовсім не відомим, він введений не раніше VIII ст. у латинський храм, ним священнослужителі вкривали не тільки шию, а й голову. Цей звичай проіснував до XII—XIII ст. і був замінений беретом.

⁸ **Суплікація** — це коротка богослужба в честь Пресвятих Тайн. Укладено її на поч. XVIII ст., коли в країнах з латинським обрядом Літургії особливо поширилося вшанування Пресвятої Євхаристії. Проте саме благословення Святими Тайнами було завжди притаманне Греко-католицькій церкві. Суплікація супроводжується благальними піснями, а вкритий шалею священник благословляє вірних дарохранительницею (монстранцією) з Пресвятими Тайнами.

кавники; *відзнаки священничого чину* — орар, єпитрахиль, омофор; та *доповнення-відзнаки священничого сану* — набедренник і палиця, *головні убори* — митра. Подібна типологія апробується вперше, автор свідомий того, що можуть виникнути спірні моменти, тому не претендує на вичерпність та непомильність.

Наведений молитовний супровід при вдяганні священних риз своїм змістом натякає або символізує достоїнство і владу Христового священника. Шати є видимим знаком тієї невидимої ласки священства, яку кожен священник отримав через св. Тайну рукоположення.

У багатьох літургійних коментарях із середньовіччя, як і в новіших поясненнях до Служби Божої, священним ризам надається символіка Христових страстей. Згідно з цією символікою стихар священника мав би означати скривавлену при бичуванні одягу Христа; пояс, нарукавниці й єпитрахиль — уподібнитися шнурам і мотуззю, якими в'язали Спасителя, а фелон знаменував би багрянницю, в яку вдягнули Ісуса. Дуже влучно стосовно цього висловився сучасний український літургіолог о. Мелетій Соловій: «Візантійські тлумачі Літургії, як, наприклад, Герман, Теодор з Андиди, Симеон Солунський на кожну ризу диякона, священника чи єпископа подають різні, нерідко суперечливі символічні пояснення і стараються в окремих священничих ризах знайти хоч найменший натяк на життя чи страсті Христа. Однак, не всі символічні пояснення мають основу у літургійних текстах. Супровідні молитви жодним словом не виказують зв'язку з Христовими страстями, а тільки підкреслюють гідність і владу священника. А якщо вже говорити мовою символів, то священниче облачення — це знак небуденної ласки Христового священника, якою він вирізняється від решти християн» [12, с. 168].

II. Сакральні покрови

Цей вид шат представляє собою платові вироби, якими покриваються св. Дари та використовувані у богослужінні предмети (обстава). Відповідно до канону та української християнської традиції покрови мали визначену функцію у богослужіннях (покривати, облаштувати) і зону розташування у церкві, тому серед них розрізняємо такі типологічні групи:

Облачення і покрови святого престолу.

Покрови для святих Дарів.

Найважливіші серед цих покровів за сакральною суттю — облачення св. Престолу та покрови для святих Дарів. Їхні символічно-функціональні і формальні ознаки ми розглянемо детальніше.

Головною і невід'ємною частиною віктаря є святий престол, який височить в центрі завіктарної частини храму. Походження престолу сучасне початкам Тайни Євхаристії, для здійснення якого, звичайно, потрібен був стіл. Престол облачається в три одежі:

Катасарка, сорочка, срочиця (від гр. *χάτασαοχα* — сорочка) — нижня біла шата престолу, прямокутна, зшита з кількох пілок лляного або бавовняного полотна. Сорочка, за більшістю коментарів, означає плащаницю, якою обвили Тіло Господа у гробі.

Індитія, ендитія, едитія (*ενδύτη*) — верхня (поверх сорочки), світла і вишукана пелена, яка символізує насичені світлом одежі Христа. Індитія нагадує, що престол є місцем Господньої слави. Виготовлялася з доброякісної бавовняної або шовкової тканини у вигляді прямокутного полотнища, могла оздоблюватися багатим гаптом на фронтальному боці престолу або узорною каймою.

Ілитон, литон (від гр. *εἰλητον* — обгортка, об'язка) — розташований поверх індитії прямокутний видовжений плат з лляної (шовкової) тканини, виконує роль «сорочки» для зберігання антимінса⁹. На центральній верхній лицьовій пілці ілітона вишитий (рідше намальований) хрест, який знаменує собою той сударій (хустку), яким була пов'язана голова Ісуса у гробі.

2. Три типи сакральних пелен виготовляються у комплекті зі священничим облаченням, з однакової тканини і оздоблювальної фурнітури. За формою — всі вони прямокутні з однаковими пропорціями (крім хрещатого покрівця). Для давніх пам'яток (XV—XVIII ст.) характерне сюжетне шитво металевими і шовковими нитками. Пізніші покрови вшиті з узор-

⁹ **Антимінс** (з гр. *αντιμινσιον* — замість престолу), тобто лляний або шовковий прямокутний плат з зашитими часточками моців святих, на якому зображено покладання тіла Ісуса Христа до гробу. Антимінс, як і престол, завжди освячений архієреєм. Є різні сюжетні композиції антимінсів з обов'язковим написом у нижній частині — титул єпископа, дата посвячення, місцевість і назва церкви, для якої він призначений. Найчастіше антимінси — це високомистецькі графічні твори, унікальним явищем є вишиті пам'ятки.

них (шовкових, оксамитових, парчевих, вовняних) тканин і оздоблені узорнотканими стрічками по краях і гаптованим хрестиком в центрі.

Покривець середній — квадратна пелена (розміри несталі, 20—35 см) для покриття дискасу. Підшитий тонкою підкладкою.

Покривець малий — квадратний плат на щільній (картонній) основі для накривання чаші. Його розміри (14 x 14 см) переважно сталі і визначені діаметром чаші. Іншу форму має *хрещатий покривець*, який теж призначений для покриття чаші — це викроєний з тканини рівнораменний хрест, середохрестя якого відповідає розмірам малого покрівця (теж ущільнене картоном) і лягає поверх чаші, а чотири квадратні (іноді загострені) кінці вільно звисають. Всі краї і середохрестя оздоблені узорною стрічкою або мереживом.

Воздух, великий покривець — найбільший квадратний (50—53 см) або прямокутний плат для одночасного накривання дискаса і чаші.

В чині Проскомидії є обряд накривання святих Дарів, коли вперше в Літургії з'являються сакральні покрови. Закінчивши вирізування частинок в честь святих та на пам'ять живих і померлих, священник накриває святі Дари. Перш ніж накривати покривцем дискос із зіркою, він обкаджує його і промовляє слова псалма: «Господь став царем, він зодягнувся в красу. Господь зодягнувся в силу і перепоясав себе...» [3, Пс., 92:1—7]. Накриваючи опісля другим покривцем чашу, священнослужитель промовляє слова: «Твоя доброта, Христе, вкрила небо, а земля повна Твоєї хвали» [3, Авак., 3:3]. Вкінці він накриває і дискос і чашу третім, більшим від попередніх покрівців, воздухом і відмовляє тропар: «Покрий нас охороною Твоїх крил, віджени від нас усякого ворога і противника, дай, щоб мирне було наше життя, Господи. Помилуй нас і Твій світ і спаси наші душі, бо Ти є добрий і чоловіколюбний». Таку форму накривання святих Дарів приписав царгородський патріарх Фільотей у своїм «Уставі» [12, с. 181]. Цей обряд, подібно як і потрійне поминання, є досить пізнього походження. Також вживання зірки в чині Проскомидії зустрічається тільки з XIV ст.

Звізда і покрівці служать для охорони святих Дарів від яких-небудь забруднень, пилу, комах тощо. Однак, як в інших обрядах, так і в накриванні святих Дарів більшість коментарів Служби Божої на-

магалися віднайти якесь символічне значення. Різдв'яна символіка, яку приписували у середньовіччі звізді (вона означала віфлеємську зорю), перейшла на покрівці. Вони мали б нагадувати пелени, якими Пречиста Діва Марія повила Христа після народження. Інші коментатори вбачають в покрівцях простирадла, які огортали мертве тіло Ісуса. Є і такі, що об'єднують ці два символи і подають двоєке пояснення покрівців [10, с. 60]. Поділяємо поширену серед сучасних коментаторів Літургії думку про суто практичне значення звізди і покрівців, а супровідні молитовки при накриванні святих Дарів (подібно як при вдяганні шат) вибрані випадково і без зв'язку з богослужбовою акцією [12, с. 182].

Інша функція і символічне значення відводиться воздуху під час *Символу віри*. Обряд, який приписує священникові чин Служби Божої під час цієї молитви, полягає в *потрясанні* воздухом над святими Дарами. Символічне пояснення обряду потрясання дуже різноманітне і не має знакової єдності. Найчастіше в ньому добачається зображення зішестя Святого Духа на святі Дари. О. Мелетій Соловій розмежовує дві чинності (*піднесення і потрясання воздухом*) та пояснює їх суто практичними завданнями [12, с. 321]. На його думку, піднесення воздуху має перш за все практичне значення, тому що починається Євхаристійний канон, на якому довершується освячення святих Дарів і виникає необхідність їх відкрити. Відкриваючи святі Дари, священник подає вірним знак про початок наступного канону. Обряд піднесення воздуху під час *Символу віри* не помічений раніше XIV—XV ст. і належить до пізніших розбудов Літургії. Щодо потрясання пеленою, яке так розмаїто і притягнуто пояснюють давні літургісти, Соловій вважає слідом давнього обряду повітати віяльцем (рипідною) або покрівцем над святими Дарами, щоб туди нічого не впало. Спочатку це було функцією дякона, але коли близько XVI ст. утвердилася практика відкриття святих Дарів вже на *Символі віри*, то сам священник став помахувати воздухом.

З літургійним посудом і святими Дарами також пов'язані білі білизняні плати, якими обкладають дискос та чашу зі святими Тайнами від випадкового дотику, проникнення чи проливання під час Євхаристійного канону та святого Причастя. Так, у багатьох церковних інвентарях кінця XVIII — середини XIX ст. в Галичині зафіксовані типи церковної

білизни, характерні для католицького обряду — гумерали і пурифікатори. Тогочасна греко-католицька традиція допускала їхній широкий вжиток під час богослужіння.

Гумерал — біла полотняна хустка, яку підкладають під чашу, дискос та дарохранительницю (монстранцію). Невелику хустину виготовляли найчастіше з лляної тканини, в центрі вишивали хрестик, краї подекуди оздоблювали тасьмою чи мереживом.

Пурифікатор (від лат. purificatorium) — білий лляний або конопляний рушничок для витирання під час Служби чаші після причастя, уст і рук священника. Невеликий не крохмалений прямокутний плат з малим червоним вишитим хрестиком посередині, обшитий мереживом на двох кінцях (як це було прийнято в Римі й Італії). Перед Літургією пурифікатор складається вздовж на 3—4 частини і покривається поверх чаші так, щоб з двох боків звисали однакові кінці і їх постійно вирівнюють після витирання.

Після завершення Служби Божої гумерал і пурифікатор знімають з літургійного посуду і переносять у сухе місце для висихання. Канон не приписує освячувати білизну, оскільки не передбачається його безпосередній дотик до Крові і Тіла Ісуса Христа. Проте ці білизняні плати після вжитку і перед пранням (проводить виключно духівник) не можна торкати світським особам. Важко точно встановити появу гумерала і пурифікатора у Літургії. Раніше священник витирав чашу нарукавником. А греки взагалі не мають пурифікатора, замість нього вживають губку, якою дякон витирає диск (дискос) і чашу [15, с. 347]. Цим, очевидно, пояснюється відсутність спеціальної літургійної білизни в православній традиції.

III. Рід храмово-обрядових тканин розподіляється на такі типологічні групи:

Покрови церковної обстави та вівтарні завіси.

Плащаниці.

Процесійні церковні вироби (хоругви і фани).

Серед покровів та завіс (заслонів), предметів церковної обстави, розрізняють *покров на аналой*, *покрови тетраподу* та *бокових престолів (вівтарів)*, завіса Царських Врат (*катапетасма*), заслони пределів (*антипедії*), всякого роду вівтарні завіси та інше. Всі ці типи тканин є пізнішим привнесенням у внутрішній простір церкви, вони не несуть сакрального навантаження, не мають жодних канонічних приписів щодо їхнього використання в

Літургії (а отже й щодо формальних та декоративних ознак), а є виявом, швидше за все, світської естетики. Оздоба покровів найчастіше наслідує традиції народної вишивки та ткацтва, рідше зустрічаються сюжетні та фігуральні композиції.

Окремо зупинимося на катапетасмі та антипедії через їхню рідкісність та недостатнє означення у науковій літературі.

Антипедія, антипедіум (від лат. antependium або antependium — що висить спереду, передня заслона) — це фронтальна стінка від стола вівтаря до низу, підлоги (т. зв. предел), яку часто розписували сюжетними або декоративними композиціями. Проте у візитаціях та інвентарях XVII—XVIII ст. галицьких церков [1, арк. 80; 2, с. 83] нерідко зустрічаємо згадки про тканинні заслони («антипедія златоглавная», «взориста турецької роботи», «адамашкова», «з квітчастого ритого оксамиту» тощо). Як видно з документів, це прямокутні, виготовлені по формі об'єкта, шматки коштовних золототканних або шовкових узорних тканин, оздоблені по краю галоном або тороками, іноді з гаптованим золотим хрестом в центрі. Вкрай рідко мова йде про гаптовані антипедії, в існуванні яких ми не сумніваємось. Припускаємо, що у декоративному плані вони наслідували стилістику текстильного орнаменту.

Катапетасма, або церковна завіса (з гр. — внутрішні, чільні двері) — вівтарна заслона за Царськими Вратами з лляної або шовкової тканини, яку відсувають з одного боку в інший або рухають вгору-вниз. Завісу відхиляють на початку богослужіння та закривають при здійсненні Таїнства Євхаристії. Функціонально прикриває здійснення таїнства всередині вівтаря, яке, за висловом літурголога, треба сприймати не тілесними очима, а душевними, тобто вірою [10, с. 38]. До появи в церквах іконостасів престол і служителів закривали чотирма завісами, які підвішували між стовпами ківорію. Завіси шили найчастіше з шовкової тканини «китайки» світлих відтінків — золотистого, блакитного, зеленого або пурпурового — на час посту. Наприкінці XVIII ст. зустрічаються завіси, вишиті рядами хрестів, зірок, квітів тощо [1, арк. 29, 55].

2. Плащаниці, плащениці — типологічна група храмово-обрядових виробів,

призначених для поклоніння образу Ісуса Христа. Це прямокутної форми полотнище із зображен-

ням мертвого Ісуса Христа або сцени Оплакування. Символізує пелену, якою огорнули тіло Христа для похорону. Розрізняють плащаницю велику і малу (*воздух*): першу виносять у Велику П'ятницю й виставляють вірним для поклоніння; другою у свято Воскресіння Христового розстилають на престоли й протягом сорока наступних днів відправляють Літургію. До XVI ст. назви «плащаниця» і «воздух» не розділялися, а вживалися одна замість другої. Розмірами та сюжетним вирішенням, яке пов'язане із символікою «служебних плат», давня плащаниця нагадувала великий воздух [6, с. 61]. Починаючи з XVI ст. наступний тип плащаниці відображає процес відокремлення власне плащаниць з воздухів, які продовжують використовуватися у пасхальних службах. Згодом у церковну практику українських церков входить звичай виносу плащаниці з вівтаря на середину храму для загального поклоніння. Цей обряд триває з вечора Великої П'ятниці до ранішньої пасхальної служби. За плащаницею, як похідною формою воздуха (сакрального покрову), збереглася сакральна функція.

Для плащаниці найчастіше використовували шовкову або оксамитову тканину, на яку наносили живописне або гаптоване зображення. Символічна роль плащаниці зумовлювала не тільки її іконографію, а й особливо-піднесене ставлення до розробки сюжету та технічного виконання твору. Це переконливо доводять найвидатніші українські гаптовані плащаниці — пам'ятки XVII — XVIII ст. У композиційному вирішенні тут найчастіше використовувалася схема центрального (сюжетного) поля та декоративної кайми.

В XX ст. з поширенням культу та вшанування Богородиці в українській церкві з'являється особливий іконографічний тип плащаниць — «Успіння Пресвятої Богородиці». Є невелика варіативність зображень. Подібно плащаницям Ісуса Христа, тут використаний прийом однофігурної композиції з декоративною каймою.

Хоругви — типологічна група процесійних церковних предметів, фактично — церковне знамено із зображенням священної особи чи події, яке виносять під час урочистих процесій та хресних походів. Виконуючи функцію знамена, хоругви символізують перемогу християнської церкви над світом. Хоругви виготовляли найчастіше парами: з прямокутного відрізу тканини, короткий кінець якого прикріплений до

дерев'яного держака. Православні хоругви різняться фігурними (тризубими, хвилястими) завершеннями нижнього краю, тоді як у греко-католицьких він рівний. За призначенням розрізняють хоругви хресні (похідні), поховальні та церковних братств.

Фани — дещо відмінний за формою та способом кріплення тип церковних знамен, які використовуються паралельно з хоругвами у греко-католицькій традиції. Тут велике квадратне полотнище кріпиться до палі вершиною кута, відповідно сюжетне зображення орієнтоване в ромбову композицію.

Завершуючи характеристики основних типологічних груп української параментики та церковно-обрядових тканин, відзначимо, що подальший розподіл на типи і підтипи відбувається за художніми особливостями (де це доцільно) — формою, композиційною схемою, іконографією, орнаментальними мотивами. В пропонувану типологію не включені ряд підтипів церковних тканин, які відзначені не тривалим функціонуванням або мають не виразне призначення.

1. ЛНБ НАН України, відділ рукописів. — Ф. 3 (МВ) — Спр. 129.
2. ЛНБ НАН України, відділ рукописів. — Ф. 3 (МВ) — Спр. 76.
3. Біблія, або книги Святого Письма й Нового Заповіту / Біблія [пер. проф. І. Огієнка]. — К.: Українське Біблійне Товариство, 2002.
4. Долоцкий В.И. О составных частях храма. Престол / В.И. Долоцкий // Христианское чтение — Спб., 1847. — Ч. 3. — С. 146—157.
5. Долоцкий В.И. О священнх одеждах / В.И. Долоцкий // Христианское чтение — Спб., 1848. — Ч. I. — С. 382—401.
6. Кара-Васильева Т. Літургійне шитво України XVII — XVIII ст. / Тетяна Кара-Васильева. — Львів: Свічадо, 1996. — 231 с.
7. Кара-Васильева Т. Шедеври церковного шитва України / Тетяна Кара-Васильева. — К., 2000. — 96 с.: 77 іл.
8. Никольский К. О священнх одеждах церковнослужителей / К.О. Никольский // Христианское чтение, 1889. — Ч. I. — С. 378—394.
9. Пальмов Н. Об омофоре, сакосе и митре / Н. Пальмов. — К., 1912.
10. Попель М.О. Літургіка або наука про Богослужіння греко-католицької церкви / М.О. Попель. — Львів: друкарня Ставропільського закладу, 1863. — 584 с.: XII скр.

11. Словник українського сакрального мистецтва / Станкевич М., Боньковська С., Василик Р. та ін.; Інститут народознавства НАН України. — Львів, 2006. — 287 с.
12. Соловій, Метелій М., о. Божественна літургія: Історія — розвиток — пояснення / о. Метелій М. Соловій. — Львів: Свічадо, 1999.
13. Стамеров К.К. Нариси з історії костюмів: у 2-х ч. / К.К. Стамеров. — К.: 1978. — Т. 1. — 243 с.
14. Тиндик В. Лиштви підризників / В. Тиндик // Народне мистецтво. — 2001. — № 1-2. — С. 60—61.
15. Флоренский П. Из богословского наследия / Павел Флоренский // Богословские труды. — 1977. — № 17. — С. 210—289.
16. Braun J. I paramenti sacri. Loro uso, storia e simbolismo / J. Braun. — Torino, 1914.
17. Encyklopedia kościelna według teologicznej encyklopedji Wetzera i Waltego...wydana przez X. Michała Nowodworskiego. — Т. XVII. — Warszawa, 1892.
18. Knoblauch M. Der Paramentenschatz im historischen Museum zu Bern / M. Knoblauch. — Bern, 1895.
19. Stummel H. Paramente / H. Stummel. — Т. 1—3. — Munchen, 1923.

Olha Oliynyk

ON UKRAINIAN CHURCH CLOTHS, THEIR TYPES, ORIGINS AND SYMBOLISM

In the article have been considered church cloths, art-wares belonging to most important liturgical and ritual attributes of Ukrainian church and presenting themselves as true outstanding artistic phenomena. According to its functional treats this branch of church art has united three kinds of products, viz. clergymen's vestments, sacral covers and ritual cloths. Two first kinds in sacral sense have been considered in the article as principal ones while temple ritual objects are mainly used in arrangement of church interiors, non-liturgical rites and processions.

Keywords: cloths, typology, symbolism, vestment, cover.

Ольга Олийник

УКРАИНСКИЕ ЦЕРКОВНЫЕ ТКАНИ: ТИПЫ, ПРОИСХОЖДЕНИЕ, СИМВОЛИКА

В статье рассматриваются церковные ткани — важные литургические и обрядовые атрибуты украинской церкви, выдающееся художественное явление. В этой отрасли церковного искусства по функциональному признаку объединены три рода изделий: священническое одеяние, сакральные покровы и церковно-обрядовые ткани. Самыми главными из них в сакральном смысле являются два первых рода, а церковно-обрядовые предметы предназначены для устройства интерьера церкви, нелитургических обрядов и процессий.

Ключевые слова: ткани, типология, символика, одеяние, покров.